

Бошланғич синф ўқувчиларини экологик маданиятини шакллантириш усуллари

Usmonova Saboxat Erkinovna

*Termiz davlat pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi*

Аннотация: Ўзбекистон Республикасида таълим тизимини ислоҳ этиш билан бир қаторда ўқувчиларга экологик билимларни беришда замонавий таълим-тарбия методларини қўллаш ҳамيشа долзарблигча қолмоқда. Шу нуқтайи назардан келиб чиқиб бошланғич синф ўқувчиларини табиатни асрашга ва экологик тарбиялашдаги муаммоларни мақолада ёритишга ҳаракат қилдик...

Калит сўзлар: Экологик тарбия, экологик талабларга риоя этиш, экологик таълимни такомиллаштириш, экология ва ҳаёт.

Аннотация; Наряду с реформированием системы образования в Республике Узбекистан всегда было актуальным использование современных образовательных методов в привитии школьникам экологических знаний. С этой точки зрения мы попытались решить проблемы охраны природы и экологического воспитания младших школьников в статье...

Ключевые слова: Экологическое образование, соблюдение экологических требований, совершенствование экологического образования, экология и жизнь.

Abstract; Along with the reform of the education system in the Republic of Uzbekistan, the use of modern educational methods in imparting environmental knowledge to students has always remained relevant. From this point of view, we tried to cover the problems of nature protection and ecological education of primary school students in the article.

Keywords: Environmental education, compliance with environmental requirements, improvement of environmental education, ecology and life.

Кириш; Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейин ёш авлод экологик тарбиясига жиддий эътибор берилди. Унинг замирида давлатимиз экологияни муҳофаза қилиш, атроф оламга муносабатларни барқарорлаштириш мақсади юксак даражага қўйилди. Бу бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг қуйида айтиб ўтган сўзлари диққатга сазовордир: —Энг

муҳим масала-аҳолининг экологик маданиятини ошириш ҳақида жиддий бош қотиришимиз зарур. Албатта, бундай муаммоларни фақат маъмурий йўл билан ҳал этиб бўлмайди, бунга ёш авлод қалбида она табиатга меҳр-муҳаббат, унга дахлдорлик ҳиссини тарбиялашда унга дахлдорлик ҳиссини тарбиялаш орқали эришиш мумкин¹.

Адабиётлар таҳлили ва методология Экологик тарбияни амалга оширишдан аввал экология сўзини таҳлил қиладиган бўлсак «том» ёки «уй» деган маънони англатади. Экология илк маротаба немис олими Эрнест Геккел томонидан биринчи бор фанга киритилган. Экология фани ҳозирги бозор муносабатлари даврида кўпгина тармоқларга эга: ўсимликлар экологияси, зоэкология, тупроқ экологияси, инсон экологияси ва бошқалар. Экологик тарбия инсонда табиатга нисбатан тўғри, оқилона муносабатни шакллантириш

¹Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси 13 июл 2017 йил Тошкент ш.

масаласи устида иш олиб боради ва ўз олдида талабаларда экологик маданиятни шакллантиришдек мақсадни қўяди. 2017—2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган вазифаларни сўзсиз амалга ошириш, Республика ҳудудларидаги экологик муаммолар ечимига таълим тизимини жорий қилиш билан ҳисса қўшишда қуйидагиларга амал қилишда: Ўсиб келаётган ёш авлоднинг экологик саводхонлигини ошириш; Экологик онги ва экологик маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш; Экологик таълим ва тарбия жараёнини самарали ташкил этиш мақсадида вужудга келтирилади. Ўзбекистон республикаси вазирлар маҳкамасининг —Ўзбекистон республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги 434-сонли қарори қабул қилинган. Қарорга илова сифатида Ўзбекистон Республикасида Экологик таълимни ривожлантириш Концепцияси ишлаб чиқилган. Концепциянинг асосий мақсади ўсиб келаётган ёш авлодда экологик билим, онг ва маданиятни шакллантириш ҳамда ривожлантириш, экологик таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этиш, шунингдек, экология соҳасидаги илм-фанни

жаҳоннинг илғор инновацион технологияларини жалб этган ҳолда янада такомиллаштиришдан иборат. Мазкур концепцияда таълимнинг барча босқичларида экологик тарбиянинг ўрни ва ролига алоҳида урғу берилган.— Умумий ўрта таълим тизимида экологик таълимни такомиллаштириш бўлимида қуйидаги устувор вазифалар белгилаб қўйилган². 1.1. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастурлари ўқувчиларда экологик маданиятни шакллантириш параметрларидан келиб чиққан ҳолда қайтадан таҳлил қилинади ва қўшимча индикаторлар белгиланади. -Умумий

² Ўзбекистон республикаси вазирлар маҳкамасининг —Ўзбекистон республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги 434-сонли қарори

ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастурлари мазмуни қуйидаги малакалар билан бойитилади: -ўқувчиларда экологик маданиятни шакллантиришга хизмат қилувчи билим, -қўникма ва малакаларни таълим мазмунига кенг сингдириш; -ўқув фанлари доирасидаги экологик билимларни амалиётга жорий этиш, уларни амалиётда қўллай олиш имконини берувчи амалий топшириқлар билан бойитиш (назария ёки муҳокамадан амалиётга ўтиш); 1.2. Умумий ўрта таълим тизимида экологик билимлар ўқувчиларнинг ёши, жисмоний имкониятлари ва психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда синфлар даражасида фарқланиши асосида ташкил этилади. Бунда билим бериш «оддийдан мураккабга», «узвийлик ва узлуксизлик» каби педагогик тамойилларга таянган ҳолда назарий ва амалий билимлар уйғунлигига, ўқувчиларда экологик маданият ҳамда тарбиянинг босқичмабосқич шаклланишини таъминлайдиган мақсадли тизимга айланиши керак. 1.3. Умумий ўрта таълим тизимида экологиянинг назарий асосларига оид билимлар ва экологик маданиятни шакллантиришга қаратилган билим, қўникма ва малакалар мавжуд ўқув фанлари мазмунида узвийлик асосида берилади ва бир бутун комплекс тарзда ифодаланади. Бунда умумий ўрта таълим тизимини тамомлаган шахс минимал даражада экологик тушунчалар, ҳулқ-атвор қоидалари (экологик маданият) тўғрисида билимга эга бўлади, экологик билимлар фанлар мазмунига мажбурловчи чора сифатида эмас, фан мазмунидан келиб чиққан ҳолда сингдирилади 1.4. Умумий ўрта таълим тизимида экологик таълим қуйидаги босқичларда олиб борилади: Бошланғич

таълим (I — IV синфлар), Умумий ўрта таълим (V — XI синфлар). Бошланғич таълимда экологик таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик, билим ва кўникма асосларини шакллантиришга эътибор қаратилади. 1.5. Бошланғич синфларда ўқувчилар ўқув фанлари доирасида қўшимча равишда: Сувни тежаш ва асраш; -Атмосфера ҳавосининг аҳамияти ва уни муҳофаза қилиш; - Ер ресурслари ва ер ости бойликларидан оқилона фойдаланиш; -Ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш; -Чиқиндиларни йиғиш ва жойлаштириш; -Ўзбекистоннинг гўзал ва такрорланмас табиатини асраш; -Ўзи яшайдиган кишлоқ (шаҳар) табиатини асрашда фаол иштирок этиш; Ўзбекистондаги кўриқхоналар ва табиат боғлари тўғрисида; Орол денгизи фожиаси тўғрисида умумий билим ва кўникмаларга эга бўлиши лозим. 1.6. Умумий ўрта таълим ўқув фанлари таркибига қўшимча равишда: а) мусиқага оид фанларга она табиат ўқувчининг ота-онасидек азизлиги мавзусидаги қўшиқларни ёддан билиш ҳамда куйлай олиш; б) тасвирий санъатга оид фанларга, табиат манзараларини кузатиш ва тасвирлай олиш; Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобидан энг ноёб ва камёб бўлган ўсимлик ва ҳайвонот турларини ўзи танлаб чиза олиш; Табиатга зарар етказишнинг, шу жумладан, чиқиндилар белгиланмаган жойларга ташланишнинг салбий оқибатларини тушуна олиш; инсон ва табиат ўртасидаги меҳр-муҳаббатни кучайтириш; Глобал экологик муаммоларга оид манзараларни тасвирлай билиш; в) Давлат ва ҳуқуқ асослари фанларига: Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилишга оид қоидалари; Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонуни; г) иқтисодий билим асосларига оид фанларга: тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда экологик талабларга риоя этиш зарурлиги; атроф муҳитни ифлослантирганлик учун алоҳида тўлов тизимлари мавжудлиги; д) кимё асосларига оид фанларга: атмосфера ва озон қатламини емирувчи моддалар ва уларнинг хусусиятлари; маиший ва саноат чиқиндиларини жойлаштиришда чиқиндилар таркибидаги моддаларнинг табиатга салбий таъсири; ж) биология асосларига оид фанларга: Ўзбекистон Республикасининг Қизил китобига киритилган ноёб ва камёб ўсимлик ва ҳайвонот турлари³; Ўзбекистондаги кўриқхоналар ва табиат боғларидаги ранг-баранг ҳайвонот олами ва ўсимлик дунёси турлари,

³ Ўзбекистон Республикасида Экологиктаълимни ривожлантириш Концепцияси. 4. Е. М. , Григорянц А. И., Абдуллаева Т. Табиатшунослик (3-синф учун дарслик). Т., «Ўқитувчи», 1988

уларнинг тарқалиш ҳудудлари; ўрмонлар, уларнинг аҳамияти ва ўрмонларни табиий ҳолда сақлаб қолиш; 3) географияга оид фанларга муҳофаза қилинадиган табиий ҳудудларнинг тавсифи тўғрисидаги мавзулар, зарур билимлар ва маълумотлар киритилади. 1.7. Умумий ўрта таълим учун мўлжалланган дарслик ва ўқув қўлланмалари тегишли мавзуларга экологик маданиятга оид билимларни чуқур сингдириш орқали такомиллаштирилади. Муҳокама ва натижалар Мутахассислар томонидан умумтаълим мактаблари учун ўқувчилар ёшига мос равишда атроф муҳитни муҳофаза қилиш, ичимлик сув ва бошқа табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш каби долзарб муаммолар юзасидан ўқув-кўргазмали материаллар, видеороликлар ва дидактик материаллар ишлаб чиқилади. Умумтаълим мактабларида ўқитилаётган фан дастурлари мазмунига мос равишда экологик таълим мавзулари киритилади. Бу борада I синфдан XI синфгача ўқитиладиган фанлар мазмунига «Уй ҳайвонлари ва паррандалари», «Ёввойи ҳайвонлар», «Кўриқхоналар, ҳудудларнинг ўсимлик ва ҳайвонот дунёси», «Ўзбекистон Республикасининг Қизил китоби, «Зарарқунандаларга қарши курашиш ва уларни йўқотиш», «Соғлом турмуш тарзи меъёрларига риоя қилиш», «Экология ва ҳаёт», «Атмосфера ҳавоси ва сувларни муҳофаза қилиш», «Табиат ва унинг бойликларини асраш», «Биологик хилма-хилликни сақлаш ва уни кўпайтириш», «Атроф муҳит чиқиндилар билан ифлосланишининг олдини олиш» каби мавзулар киритилади. 1.8. Экологик тарғиботни кенг йўлга қўйиш механизмини такомиллаштириш ва рағбатлантириш мақсадида умумий ўрта таълим мактабларида турли хил кўрик-танловлар ташкил қилинади. Умумий ўрта таълим тизимида республика миқёсида босқичма-босқич ўтказиладиган «Энг яхши экологик тоза мактаб», «Энг яхши эколог ўқувчи» каби кўрик танловларни ўтказишга алоҳида эътибор қаратилиши керак. Кўрик танловларни ташкил қилиш ва ўтказишда умумий ўрта таълим муассасаси жамоасининг экологик ҳуқуқ ва мажбуриятлари, муассасада ўтказиладиган экологик тадбирлар сони, уни ўтказиш вақти ва тартибини белгилашга алоҳида эътибор қаратилади. Табиатшунослик методикаси, шунингдек, ўқитишнинг моддий баҳоси — табиатшунослик кабинети, тирик табиат бурчаги, ўқув-

тажриба участкаси, география майдончаси, уқитишнинг техника воситаларини ташкил этиш ва фойдаланиш масалаларини ҳам қараб чиқади, буларсиз табиатшуносликни ўқитишни тўғри олиб бориш мумкин бўлмайди. Экологик тарбиянинг мазмунига экологик онглилик, экологик ҳистуйғулар (табиатга, инсонларга, ҳаётга нисбатан муносабатлар) киради. Шундай қилиб, экологик тарбия инсон ҳаётида, жамиятда, ватанда муҳим аҳамият касб қилади. Экологик тарбиянинг шаклланишига экологик билимларни эгаллаш билан бир қаторда экологик муносабатларни ҳам шакллантириб бориш зарур бўлади. Тарбияланувчиларда экологик муносабатларни шакллантириш: 1. Ҳаётга муносабат. 2. Яхлитлик ҳиссини тарбиялаш. 3. Жавобгарлик ҳиссини тарбиялаш. 4. Табиат гўзалликларини ҳис этиш каби компонентларни киритиш мумкин. Экологик тарбияга нафақат бугун, балки ота-боболаримиз ҳам чуқур масъулият билан қарашган. Масалан, атроф – муҳитни ифлос қилмаслик мақсадида, ахлат ташлаш, чиқиндиларни ташлаш учун алоҳида чуқурлар қазилган, ҳожатхоналарни ариқ, сой, булоқ сувларидан узоқроқ жойда қовлашган, турли еҳтиёжлар учун фақат қуриб қолган дарахтларни кесишган, ҳайвонларни азоб бериш, қушлар уясини бузишни, гуноҳ санашган.

REFERENCES

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси 13 июл 2017 йил Тошкент ш.
2. Ўзбекистон республикаси вазирлар маҳкамасининг —Ўзбекистон республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги 434-сонли қарори.
3. Ўзбекистон Республикасида Экологик таълимни ривожлантириш Концепцияси. 4. Е. М. , Григорянц А. И., Абдуллаева Т. Табиатшунослик (3-синф учун дарслик). Т., «Ўқитувчи», 1988.
1. Nilufar Boynazarova. (2023). FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS. Open Access Repository, 9(10), 99–102. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3553>
2. Boynazarova , N. (2023). BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BUGUNGI KUNDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH. Interpretation and Researches, 2(1). Извлечено от <https://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/96>

3. Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>